

Magdalena Rekść, Yuliya Lesyk

"Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii", Magdalena Rekść, Łódź 2013 : [recenzja]

Wschodnioznawstwo 7, 365-368

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Magdalena Reksć, *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, ss. 416
(Yuliya Lesyk)**

Półwysep Bałkański jest obszarem bardzo interesującym dla współczesnych badaczy, szczególnie z dziedziny szeroko pojętych nauk społecznych. Od początku lat 90. XX w., a w zasadzie od rozpadu komunistycznej Jugosławii, powstała niezliczona ilość prac naukowych, poświęconych problematyce społecznej, z którą mamy do czynienia na tym właśnie terytorium. Jak dotychczas, najczęściej analizowano czynniki polityczne, ekonomiczne, a nawet militarne, które rzeczywiście mogły przyczynić się do rozłamu w ramach federacji. Powstały nowe państwa narodowe, które niestety zmuszone zostały do bardzo szybkiej redefinicji własnej tożsamości. Rozpad Jugosławii niósł ze sobą skutki nie tylko polityczne, ale również językowe, kulturowe czy religijne. Decyzje poszczególnych przywódców nowo powstałych państw musiały się odwoływać do takich argumentów, które przekonałyby społeczeństwo do słuszności konkretnych działań. Dało to solidne podstawy do budowania nowych mitologii, wokół których powinny skupiać się narody, szczególnie w warunkach konfliktu zbrojnego. Procesy mitotwórcze służyły za swoisty katalizator dla działań zbrojnych. Służyło to również tak zwanej patriotycznej mobilizacji obywateli. Dotychczas badacze pomijali tę jakże ważną kwestię.

Monografia pani Magdaleny Reksć, zatytułowana *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii* w bardzo wyczerpujący sposób wypełnia lukę w badaniach na temat roli mitów w kreowaniu polityki poszczególnych państw. Rozprawa jest częścią serii wydawniczej *Balkany XX/XXI*, wydanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Praca składa się z czterech wyczerpujących rozdziałów, które obejmują również aspekty teoretyczne czy historyczne związane z samym pojęciem mitu. Swoje rozważania teoretyczne autorka popiera również przykładami praktycznymi – w jednym z rozdziałów skupia się na kwestii mitu kosowskiego, jako najpotężniejszego bałkańskiego mitu narodowego.

Rozdział pierwszy *Mit, symbol, rytuał w refleksji politologicznej* stanowi próbę określenia ram definicyjnych najbardziej przydatnych pojęć. Autorka dokonuje definicji mitu, rytuału oraz symbolu. Są to pojęcia mające duże znaczenie dla narodów bałkańskich. Jak powszechnie wiadomo, na Półwyspie Bałkańskim

głęboko zakorzeniona jest tradycja folklorystyczna. Przykładów tego można podawać wiele, chociażby deklamowanie poematów czy pieśni epickich podczas rodzinnych uroczystości. Ludowe utwory są przepełnione treściami mitycznymi. Autorka przywołuje postać Slobodana Miloševicia, który potrafił wykorzystywać mityczne przekazy dla zagospodarowania przestrzeni zbiorowych. Opowieści wykorzystywano w taki sposób, żeby wśród ludności stworzyć przekonanie, że nie istnieje żadna alternatywa dla obecnej władzy. Wiele miejsca poświęcono na rozważania definicyjne wyżej wymienionych pojęć, włączając w to uwarunkowania historyczne oraz ewolucyjne. To bardzo istotne dla zrozumienia istoty badanego tematu.

Rozdział drugi *Trawestacje mitu pochodzenia i agregaty manipulacji etnicznych* poświęcony został problemom natury kulturowej i etnicznej, które przyczyniły się do krwawego rozpadu Jugosławii. Autorka zwraca uwagę na najważniejszą kwestię, a mianowicie – ile narodów, tyle różnych dyskursów. Pojawia się pojęcie „kulturowego rozrodu” na określenie rozpadu państwa (s. 105). Współistniejące dotychczas w ramach jednego państwa nacje, zostały zmuszone do redefinicji swojej tożsamości narodowej, która, swoją drogą, była bardzo sfalsyfikowana za czasów komunizmu. Autorka powołuje się na chorwacką pisarkę Dubravkę Ugrešić, która scharakteryzowała przestrzeń społeczno-polityczną tego okresu za pomocą określenia *kultura kłamstwa* (s. 106).

Autorka dokonała próby opisu stanowiska każdej ze stron. Na tym właśnie bazuje struktura całego rozdziału. Przytaczając argumenty poszczególnych narodów, udało się zachować obiektywność w ocenie całej sytuacji. Przy czym nie przedstawiono wyłącznie suchych faktów, odwołano się do historii, szukano wiarygodnych dowodów analizując korzenie poszczególnych narodów. Obraz, który został przedstawiony w tym rozdziale, rzeczywiście jest przejrzystym i klarownym dla każdego czytelnika. Głównym celem jest próba przyjrzenia się legendom o pochodzeniu poszczególnych narodów, zamieszkujących Jugosławię. Pojęcie *kultury kłamstwa* nie zostało przytoczone bez żadnej przyczyny. Uznaje się ją za swoisty instrument politycznej mobilizacji mas, inaczej mówiąc środek wywarcia wpływu na podświadomość obywateli.

Rozdział trzeci monografii *Polityka historyczna – zmityzowana refleksja nad przeszłością* przede wszystkim koncentruje się na aspekcie historycznym, uznając go za jeden z najbardziej kluczowych dla zrozumienia przyczyn wybuchu wojny z początku lat 90. XX w. W przypadku ideologii komunistycznej mamy do czynienia z pisaniem historii na nowo, takiej, która będzie najbardziej odpowiadać elitom rządzącym. Najważniejszym zadaniem tego rozdziału jest *ukazanie manipulacji historią przez „rządców umysłów” w celu budowy społecznej jedności, tą historią, którą czyniono fundamentem ideologii, gdy ta z kolei „otwiera nowe przestrzenie dla myśli i czynów”* (s. 210). Odwoływanie się do racji historycznych stanowiło najważniejszy argument dla poszczególnych narodów *kotła bałkańskiego*.

Istotnym jest fakt, że tworząc nową historię, przytaczano przykłady bohaterów, dzielnie walczących o wolność narodu, natomiast taktycznie pomijano kwestie mordów, gwałtów czy czystek etnicznych. Podkreślano jedynie zbrodnie, dokonane przez inne narody.

Bardzo ciekawe zjawisko można było obserwować po rozpadzie Jugosławii. W państwach sukcesyjnych wciąż popularna jest kultura z całego obszaru, wraca się do filmów i muzyki, artyści określając swoją twórczość często używają przymiotnika *bałkański*. Można odnieść wrażenie, że ludność żyje wspomnieniami o epoce względnego dobrobytu, kiedy pod władzą komunistów kraj osiągnął wyższy poziom rozwoju, niż inne państwa o podobnym systemie ideologicznym. Dla niektórych nacji takie wspomnienia mają bardziej emocjonalne znaczenie, np. dla Serbów Jugosławia jest wspomnieniem *wielkiej ojczyzny*, która obejmowała zamieszkaną przez Serbów ziemię, wraz z Kosowem.

Problem z mityzacją wystąpił również po śmierci Josipa Bros Tity. Społeczeństwo znalazło się w trudnej sytuacji – bez formalnego przywódcy, tak zwanego *ojca narodu*, który poprowadziłby naród. Slobodan Miloszević wyszedł naprzeciw zagubionemu społeczeństwu – objął najwyższe stanowisko, chcąc odgrywać rolę mitycznego ojca. Jego geniusz był niejednokrotnie mityzowany – w pewnym momencie stał się całą rodziną zespoloną w jednej osobie nowego przywódcy. Wiele zarzutów stawiano Slobodanowi Miloševićowi, jednak jego obrońcy zgodnie dowodzą, że starał się on za wszelką cenę bronić integralności terytorialnej Jugosławii, tej mitycznej krainy szczęścia i wolności.

Rozdział czwarty *Wokół mitu kosowskiego* jest przedstawieniem mitu kosowskiego jako modelowego przykładu mitu narodowego, który kształtuje wyobrażenia zbiorowe, służące praktycznym celom polityków. Czynnikiem zapalnym jest w tym przypadku potężny ładunek emocjonalny. Należy pamiętać, że specyfiką Bałkanów jest to, że pierwiastek religijny splata się z narodowym. Narody bałkańskie często twierdzą, że Kościoły narodowe uchroniły społeczeństwo przed wynarodowieniem. Służy to budowie licznych mityzacji. Pomaga także sakralizować losy wspólnoty. Jednak wśród dziesiątków mitów obecnych na Bałkanach, na pierwszy plan wysuwa się właśnie mit kosowski. Przytacza się bitwę na Kosowym Polu, która rozegrała się w dniu św. Wita 28 VI 1389 r. Serbowie wraz ze sprzymierzonymi narodami południowo-wschodniej Europy stanęli przeciw wojskom Imperium Osmańskiego. W toku walk zginęli zarówno dowodzący chrześcijanami serbski książę Lazar, jak i sułtan Murad I. Należy zauważyć, że podstawowym źródłem informacji o tej mitycznej walce są przede wszystkim przekazy ustne. Nie posiadamy żadnych obiektywnych faktów, ponieważ bardzo niewiele pojawiło się ich w kronikach z tamtych czasów. Bardzo ciężko jest również ustalić rzeczywistą liczbę żołnierzy, którzy wzięli udział w bitwie.

Pojawiły się liczne opinie dotyczące tego wydarzenia. Część sceptyków twierdzi, że żadnej walki na taką skalę na Kosowym Polu nie było. Argumentacja tej

tezy opiera się przede wszystkim na badaniach archeologicznych przeprowadzonych w tym właśnie miejscu. Nie znaleziono wówczas żadnych dowodów bitwy. Po drugie, w kronikach osmańskich brakuje wzmianki o wielkim starciu w Kosowie.

Większość badaczy dziejów jest jednak zdania, że bitwa odbyła się, ale pozostała nierozstrzygnięta lub też, że Turcja odniosła minimalne zwycięstwo, nie zmieniając tym samym układu sił. Nie zmieniło to mitologii serbskiej, w której książe Lazar wraz ze swoimi zięciami został podniesiony do rangi bohatera. Sama bitwa uznana została za najważniejsze wydarzenie w dziejach narodu serbskiego.

Recenzowana monografia imponuje zgromadzonymi faktami i analizami sfery mitów i legend, które odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu polityki narodowej państw byłej Jugosławii. Stanowi ogromny wkład do badań nad historią i kulturą bałkańską. Porusza mało zbadany wpływ mitologii i wierzeń na sferę polityki. Można polecić książkę wszystkim badaczom, zajmującym się problematyką państw obszaru byłej Jugosławii.